

Ragnar Andersen: Vi sammenlikner Norsk Bibel og Bibel 2011

Manuskript til foredrag på møte i FBB Østfold 11. mars 2014, revidert april 2014

Enten vi bruker en bibelutgave fra Norsk Bibel eller en utgave fra Bibelselskapet, så har vi et forskningsprodukt mellom hendene. Å ha et kritisk prøvende blikk på oversettelsene er rett og riktig om en har forutsetninger for det.

1978-oversettelsen var så fremmed i forhold til oversettelsestradisjonen at store deler av kristenfolket samlet seg om Norsk Bibel, som kom i 1988 og på mange måter viderefører den reviderte bibeloversettelsen av 1930. Nå har Bibelselskapet gitt ut en ny oversettelse (2011). "I tillegg til prinsippet om at språket skal være forståelig og på et godt, moderne norsk, har oversetterne lagt mye vekt på å holde seg tettere til grunnteksten enn i 1978-oversettelsen", sier Bibelselskapet på internett. Jeg går ut fra at det er Norsk Bibel og Bibel 2011 som er de mest brukte utgavene i dag. [Merknad: Der tok jeg kanskje feil. Utgaven "Bibelen: Guds Ord" (lansert i 1997 og revidert noen ganger) selger visstnok langt mer enn Norsk Bibel. Et kritisk blikk på den er en utfordring jeg her lar ligge.] Og jeg vil hevde at de to oversettelsene av ulike grunner trenger omfattende revisjon.

Bokmålsversjonen av NB er revidert i 2007 og vi sammenlikner den og Bibel 2011 i bokmålsversjon. (I det følgende bruker jeg forkortelsene NB og 2011.) Jeg vil konsentrere sammenlikningen om fem ting:

Tekstgrunnlag, oversettelsesmetode, norsk språkføring, ordvalg, tolkning av enkeltsteder. Og jeg vil bruke mest tid på det første, tekstgrunnlaget, og det siste, tolkning av enkeltsteder.

Hva er tekstgrunnlaget?

Vi har ikke originaltekstene til Bibelen. Vi må bygge på avskrifter, eller avskrifter av avskrifter lenge før boktrykkerkunsten. I det store og hele har vi ganske utvilsomt med samvittighetsfullt avskrivningsarbeid å gjøre. Men både funnet av Dødehavs-rullene i Qumran¹ og det at gamle handskrifter til NT er kommet for dagen, har endret eldre tiders forutsetninger for diskusjonen om hva som er den opprinnelige teksten. Den oversettelsen som kalles "Bibelen: Guds Ord", vil imidlertid holde på det tekstgrunnlaget som en hadde på reformasjonstida og se bort fra vår tids tekstforskning. 2011 omfavner tekstforskningen, men føyer seg i noen grad etter tradisjonen. NB er tilbakeholdende, men ikke helt avvisende til moderne tekstforskning. Vi må se på tekstgrunnlaget i GT og NT hver for seg.

GT

Grunnteksten til GT har vi fått fra jødene gjennom samvittighetsfullt avskriverarbeid fra oldtida og utover i middelalderen. Det kan se ut som det i århundret før Kristi fødsel var tre hovedformer av teksten: En forløper for den masoretiske teksten (TM), dvs. jødernes grunnspråkbibel, en form beslektet med samaritanenes Mose-bøker (Samaritanus) og en form beslektet med den gamle greske oversettelsen Septuaginta². Sakkyndige har kommet til at TM virker mer opprinnelig enn Samaritanus og Septuaginta. Utbrukte bokruller ble gjerne begravet, og den eldste kjente handskrevne utgaven av hele GT på grunnspråkene (deler av Daniels bok og Esras bok er på aramaisk) er *Leningrad-kodexen*. Kodex vil si at den er innbundet i bokform, og den er i det russiske nasjonalbiblioteket i Sankt Petersburg. Den er bare ca. tusen år gammel.³ Men enkeltfunn fra Qumran, som er dobbelt så gamle, bekrefter nøyaktigheten i avskriverarbeidet. Det betyr ikke at det ikke var forskjeller. Men etter Jerusalems fall samlet jødene seg om en normativ tekstform. Hele den hebraiske bibel skal inneholde nøyaktig 1 152 207 bokstaver, visstnok etter én måte å telle på. På hebraisk og aramaisk er det konsonantene som er de egentlige bokstavene. Det var dessuten behov for å markere uttalen. På 100-tallet stod konsonantteksten fast, vokaliseringen var endelig

¹ Først i 2005 ble de siste bibelrullene fra Qumran gjort allmennt tilgjengelige.

² Fra Alexandria ca. 250-200(?) f. Kristi fødsel. Septuaginta hadde en sterk stilling blant jøder, men da den ble brukt og tolket av de kristne, smil. således Jes. 7,14, vendte jødene seg bort fra den. Og visstnok også fordi rabbinerne var opptatt av en mest mulig nøyaktig tekstoverlevering og så på Septuaginta som en for fri oversettelse i mange deler. Det er vanlig oppfatning at Septuaginta i Samuels-bøkene følger en hebraisk tekst som er bedre bevart enn TM, noe en mener bekrefte av Qumran-fragmenter. Kristne traderte Septuaginta med de såkalte apokryfiske bøker, som jødene utelukket fra kanon.

³ Aleppo-kodexen er noen mannsaldre eldre, men den er ikke lengre fullstendig etter at den ble skadet i 1947.

sånn omkring 900. Dette er den masoretiske teksten, som de jødiske skriftlærde (masoretene) har overlevert oss.⁴

Både NB og 2011 legger Leningrad-kodexen til grunn. Men til forskjell fra utgaven "Bibelen: Guds Ord" rekner de ikke Leningrad-kodexen for feilfri. Og i varierende grad støtter de seg til *Qumran-funn* og til den gamle greske oversettelsen *Septuaginta* eller andre gamle grunnspråkhandskrifter og oversettelser⁵. Det gjelder først og fremst 2011⁶, men også NB har et sideblikk til Septuaginta. Og det er interessant å se at NB kan følge Septuaginta på et sted hvor 2011 holder seg til den hebraiske teksten. Se 2Kong. 12,2. NB: "Joasj gjorde det som var rett i Herrens øyne, hele den tiden presten Jojada veiledet ham." 2011: "Så lenge han levde, gjorde Joasj det som var rett i Herrens øyne, slik presten Jojada hadde lært ham." På hebraisk står det om en eneste bokstav. Det er tydelig at NB har valgt å se bort fra den hebraiske teksten og holde seg til Septuaginta for å unngå en spenning i forhold til 2Krøn. 24, som forteller at Joasj slo inn på en annen veg etter at presten Jojada var død. 2011 synes ikke å være særlig opptatt av slik harmonisering.

Mest merkbart er nok sideblikket til Septuaginta i *Samuels-bøkene i 2011*. Og i slutten av 1Sam. 10 har 2011 et nytt avsnitt på grunnlag av funn fra Qumran, et avsnitt som handler om at ammonittene undertrykte israelittene som bodde øst for Jordan. Det er dristig. Mindre dristig er det å ta inn et nytt vers i den alfabetiske *Salme 145*, v. 13b på grunnlag både av Qumran og Septuaginta: "Herren er pålitelig i alt han sier, trofast i alt han gjør." Ellers ville det ikke ha vært et vers som begynte med bokstaven nun.

I Sak. 11,13 har 2011 basert seg på den gamle *syriske* oversettelsen og tenkt at den i dette verset bygger på en eldre hebraisk tekstform enn den vi har.⁷ NB: "Da sa Herren til meg: Kast dem bort til pottemakeren, den herlige pris som jeg er aktet verd av dem! Og jeg tok de

⁴ Jeg baserer meg i framstillingen av teksthistorien på Ivar P. Seierstads forelesninger høstsemestret 1966 (stensilert).

⁵ Aquilas oversettelse (datert til ca. 130), som det nå bare finnes bruddstykker av, er en konkordant oversettelse til gresk, men som sies å bære preg av motsetning til kristen tolkning. Theodotions og Symmachus' oversettelser dateres gjerne til slutten av 100-tallet. Bortsett fra at Theodotions oversettelse av Daniels bok ble tatt inn i Septuaginta, finnes bare bruddstykker av disse oversettelsene. Den syriske oversettelsen Peshitta (300-tallet?) kan være avhengig av Septuaginta når den avviker fra TM. Når det gjelder latinske oversettelser, representerer Hieronymus omkring 400 et paradigmeskifte fra oversettelse av Septuaginta til oversettelse etter den hebraiske teksten.

⁶ I 1Sam. 13,5 sier NB tretti tusen vogner (som TM), men 2011 sier tre tusen vogner (som Septuaginta)

⁷ Sml. Anders Aschim: "Bibelen 3.0: Bak Bibel 2011", Verbum forlag 2013, 171-173.

treitti sølvpengene og kastet dem inn i Herrens hus til pottemakeren.” Men den gamle syriske oversettelsen har ”skattkammeret” i stedet for ”pottemakeren”. Og i 2011 står det: ”Men Herren sa til meg: ”Kast den inn i skattkammeret, den kostelige summen jeg er verdt for dem.” Og jeg tok de treitti sølvstykkene og kastet dem inn i Herrens hus, i skattkammeret.”

Svært problematisk er det når bibeloversettere *gjetter* på en tekst som de ikke finner i noe manuskript eller noen oversettelse. *Salme 16,2-4* er krevende å oversette. ”Betydningen av den hebraiske teksten er usikker”, står det i en fotnote i 2011. Det kan være greit med slike fotnoter. NB stiller i v. 3 og 4 opp mot hverandre ”de hellige som er i landet” på den ene side, og ”de som løper etter andre [guder]” på den andre side. Men 2011 identifiserer visstnok ”de som holdes for hellige i landet” med ”[D]e som løper etter andre guder”. Og dette synes å henge sammen med at mens NB holder seg til TM i slutten av v. 2, gjetter 2011 på at det her skal stå noe ganske annet, som da blir begynnelsen på v. 3, og som oversettes med ”usle”. ”Jeg holder meg til de hellige som er i landet”, står det i NB. ”Usle er de som holdes for hellige i landet”, står det i 2011. Oversettelsene spriker altså svært her.

NT

Ingen andre skrifter fra oldtida finnes det så gammel (tidlig) og omfattende håndskriftdokumentasjon av som av Det nye testamentet.⁸ Ingen andre tekster fra oldtida er tilnærmet så grundig dokumentert som NT. Men det er mange små og noen større varianter. En vitenskapelig tekstutgave også av NT har derfor et noteapparat som refererer en rekke varianter i håndskriftene.

NB har en grunnleggende tiltro til flertallsteksten, som er den tekstformen vi har fått fra den *bysantinske* kirken i middelalderen fram til boktrykkerkunsten. 2011 legger et fåtall gamle håndskrifter til grunn, blant annet Codex Sinaiticus og Codex Vaticanus. Disse representerer tekstformen fra *Alexandria* i Egypt. Bysants, dvs. Konstantinopel, og Alexandria var jo to sentra i den gresktalende kirken fra antikken av.

⁸ Sml. Sverre Bøe og Geir Otto Holmås: ”Når Ordet blir norsk: Norske bibeloversettelser 1945-2011”, Trondheim 2011, 23.

Spenningen mellom NB og 2011 reflekterer en omfattende vitenskapelig debatt. Ikke alle håndskriftene kan plasseres i disse to kategoriene bysantinsk og alexandrinsk heller. De fleste forskere mener at den aleksandrinske tekstformen bærer preg av å være mer opprinnelig, selv om forskjellene må bedømmes fra tilfelle til tilfelle. 2011 holder seg her til flertallet blant forskerne.⁹ NB inntar den motsatte posisjonen, dvs. at den går ut fra teksten som er representert av de fleste håndskriftene, men tar også omsyn til de eldre håndskriftene.¹⁰

Forskjellene er iøynefallende når noe er med i den bysantinske tekstformen, men ikke i den aleksandrinske.¹¹ Jeg har funnet ett eksempel på at dette reflekteres i oversettelsene, nemlig i *Fadervår i Luk. 11*. NB begynner med "Fader vår, du som er i himmelen" og har sju bønner som i Matt. 6. 2011 begynner ganske enkelt med "Far!" og har bare fem bønner, men opplyser i fotnoter om at yngre håndskrifter har en annen begynnelse og to bønner til.

Ellers har jeg inntrykk av at 2011 er svært tilbakeholdende med den type forkortelser og heller opplyser i en fotnote at teksten bygger på yngre håndskrifter. Eksempel: Joh. 5,3b-4, som sier at en engel opprørte vannet i Betesda, og den som da først steg ned, ble helbredet. Jeg hadde gjerne sett at NB sa fra om saken i en fotnote. I Matt. 5,44 har 2011 til og med en lengre tekst enn NB, men bruker fotnote. Her er det 2011 som følger den bysantinske teksten.¹² Bildet er altså ikke entydig.

I *Joh. 1,18* ser vi et eksempel på forskjell på bysantinsk og aleksandrinsk tekst. "Den enbårne Sønn, som er i Faderens favn," står det i NB; "den enbårne, som er Gud, og som er i Fars favn," står det i 2011.

En kjent tekstvariant har vi i *Luk. 2,14*. NB: "Ære være Gud i det høyeste, og fred på jorden, i mennesker Guds velbehag." 2011: "Ære være Gud i det høyeste, og fred på jorden blant

⁹ De mener at den bysantinske tekstformen er vanskelig å påvise hos kirkelige forfattere før på 300-tallet. Et mindretall forskere mener derimot at den er et resultat av en omfattende restaurering av teksten ut fra en sammenlikning av lokale varianter.

¹⁰ NB legger vekt på samstemmigheten mellom det store flertallet av håndskrifter og ser på den bysantinske tekstformen som uttrykk for en ubrutt overlevering. Alder er ikke avgjørende. Noen gamle håndskrifter kan være blitt bevart fordi de ikke er brukt og derfor ikke blitt utslitt.

¹¹ Brukere av 1930-oversettelsen kjenner en informasjon om den type ulikheter. "Følgende steder i Det nye testamente mangler i flere eller færre av de eldre håndskrifter" står det i tillegget.

¹² "Men jeg sier dere: Elsk deres fiender, velsign dem som forbanner dere, gjør godt mot dem som hater dere, og be for dem som mishandler dere og forfølger dere." Mens NB ikke sier "dem som mishandler dere".

mennesker Gud har glede i!” Egentlig handler det om en eneste bokstav. Slutter det siste ordet med en gresk s, eller gjør det ikke det? Med s står det: blant velbehags mennesker, altså fred på jord blant mennesker som Gud har velbehag i. Uten s: blant mennesker velbehag. Det vil si at vi har tre ledd i dette verset, slik NB tar det.

I *Luk. 23,32* ser det ut som NB støtter seg på bysantinsk tekstform og 2011 på aleksandrinsk. NB: ”Også to andre, to ugjerningsmenn”, 2011: ”Også to andre forbrytere”. Jeg er svært kritisk til valget i 2011. Lukas kaller da ikke Jesus for forbryter! I v. 33 ser vi hvor tydelig han skiller: ”ham og ugjerningsmennene” (NB); ”både ham og forbryterne”, som det står i 2011. Det handler bare om at tallet to i v. 32 kan ha vært plassert slik at det blir tvetydig.

I *Matt. 27,16* kaller 2011 Barabbas for Jesus Barabbas, på et meget diskutabelt håndskriftgrunnlag. Det var unødvendig.

Alt i alt kan vi nok si det slik: Mens den utgaven som kalles ”Bibelen: Guds Ord”, vil holde på Leningrad-kodexen og det tekstgrunnlaget for NT som en hadde på reformasjonstida, omfavner 2011 moderne tekstvitenskap og er varsom med å trekke slutninger. NB befinner seg et sted imellom. I GT holder den seg mer til Leningrad-kodexen enn 2011 gjør, og i NT holder den seg gjennomgående til flertallsteksten, men ikke konsekvent.¹³ Ved å la være å informere om tekstkritiske problem i noter gir NB inntrykk av at teksten er sikrere enn mange vil mene at den er. 2011 informerer i fotnoter.

Jeg vil legge til at de usikkerheter som kan være om teksten, *slett ikke kan rokke ved Bibelens læremessige innhold*. Det er så bredt og klart dokumentert at ingen læremessig splittelse i kirkehistorien kan tilskrives uenighet om grunnteksten.

Oversettelsesmetode

Én ting er tekstgrunnlaget. En annen ting er oversettelsesmetode eller oversettelsesprinsipp. Det kan faktisk gi tydeligere forskjeller enn ulikheter i tekstgrunnlaget.

¹³ Sml. Bøe og Holmås 2011, 28ff.

NB er mer ord for ord-oversettelse (såkalt *konkordant*). 1978-oversetteksen var mer mening for mening-oversettelse (såkalt *idiomatisk*). 2011 er ikke så idiomatisk som denne.

En strengt konkordant oversettelse er styrt av kildespråket, en idiomatisk oversettelse er styrt av målspråket.

En konkordant oversettelse gir et tydeligere bilde av grunnteksten med dens tolkningsmuligheter, en idiomatisk oversettelse er mer tolkende.

En konkordant oversettelse legger vekt på å gjengi et begrep på grunnspråket med samme norske begrep ulike steder. Et typisk eksempel er basar (hebraisk) eller sarx (gresk): kjød. En idiomatisk oversettelse er friere til å velge ulike norske begrep eller omskrivninger.

Generelt er NB mest konkordant. Men det gjelder ikke uten unntak. Jeg skal gi et eksempel på at 2011 kan være mer konkordant enn NB: 1Sam. 14,19b. NB: "Da sa Saul til presten: La det være!" 2011: "Saul sa da til presten: "Trek hånden din tilbake!" - Eller i Esek. 37,14: NB: "Og jeg vil bosette dere i deres land." 2011: "og lar dere finne hvile i deres eget land"

NB skjelner i Johannesevangeliet mellom judeere og jøder, selv om grunnteksten bruker samme ord. Således heter det i Joh. 7,1b-2: "For han ville ikke gå omkring i Judea, fordi judeerne sto ham etter livet. Men jødenes høytid, løvhyttefesten, var nær." – 2011 skiller i GT og bruker "judeere" i Jer. og Neh., men "jøder" i Esters bok.

Bibelen elsker på mange måter gjentakelser. I Joh. åp. 19,18 brukes ordet kjøtt fem ganger, slik NB har, men 2011 forenkler til tre ganger.

Det er egnet til å forundre at uttrykket *til syndenes forlatelse* (gresk: eis afesin hamartion), som vi finner i forbindelse med Johannes-dåpen, den kristne dåp og nattverden, blir oversatt så forskjellig i 2011.

Matt. 26,28: som blir utøst for mange så syndene blir tilgitt

Mark. 1,4 og Luk. 3,3: en omvendelsesdåp som ga tilgivelse for syndene

Apg. 2,38: så dere kan få tilgivelse for syndene

NB har beholdt uttrykket til syndenes forlatelse alle stedene.

2011 er mer opptatt av *endringer i det norske språket* enn NB er. Hebr. 12,6. NB: "For den Herren elsker, den tukter han, og han hudstryker hver sønn som han tar seg av." Den greske grunntekstens ord for "tukt" er "paideia", som i likhet med det tilsvarende hebraiske ordet "musar" har et vidt betydningsfelt. Det handler om oppseding, undervisning, dannelse, ja, om å få mennesker til å følge den rette veg. Midlene er først og fremst verbale. Fra 1930-oversettelsen til 2011 er forekomster av de norske orda tukte og tukt i GT og NT til sammen redusert fra 89 til 18. Anders Aschim, som har arbeidet med 2011 og har skrevet bok om den, vil forklare det med at disse norske orda har fått en betydningsinnsnevring i nyere tid og derfor må suppleres.¹⁴ 2011 har i Hebr. 12,6: "For den Herren elsker, viser han til rette, og han straffer hver sønn han tar seg av."

2011 legger seg på en forsiktigere linje enn 1978 langs aksene konkordant – idiomatisk. Men om en vil ha den mer konkordante, må en velge NB. Carl Fr. Wisløff sa at lekfolket har vært vernet av "en nøyaktig bibeloversettelse som holder seg til grunnteksten så langt som det er mulig på et annet språk".¹⁵

Norsk språkføring

En bibeloversettelse må fra tid til annen revideres på grunn av endringer i norsk språk. Språket skal ikke være unødvendig fremmed for barn, ungdom og kirkefremmede.

På grunn av den mer idiomatiske oversettelsesmetoden vil 2011 bli oppfattet som mer lettlest og lettere forståelig enn NB. Men en må huske på at den idiomatiske metoden har sine omkostninger i form av å dekke over tolkningsmuligheter som kommer fram gjennom en konkordant oversettelse.

Et annet spørsmål er stil. Skal det oversettes til høgprosa eller dagligspråk? Bør ikke bibelspråket fortsatt prege det norske språket, og bør ikke da tradisjonelle uttrykksmåter i størst mulig grad bevares?

¹⁴ Aschim 2013, 134-136

¹⁵ Bøe og Holmås 2011, 169

NB legger vekt på kontinuitet med 1930 og er opptatt av å beholde for eksempel orda sjel, kjød, rettferdiggjørelse, tabernaklet, paktens ark, nådestolen, yppersteprest. Generelt er språket i NB konservativ høgstil. 2011 legger vekt på å unngå gamle uttryksmåter som kan virke fremmede. Eksempel: Salme 38,8a. NB: "Mine lender er fulle av brann". 2011: "Hoftene mine brenner av smerte". At NB til forskjell fra 2011 holder seg til det tradisjonelle bibelspråket, ser vi for eksempel også i Jes. 53,5. NB: "Men han ble såret for våre overtredelser, knust for våre misgjerninger. Straffen lå på ham, for at vi skulle ha fred, og ved hans sår har vi fått legedom." 2011: "Men han ble såret for våre lovbrudd, knust for våre synder. Straffen lå på ham, vi fikk fred, ved hans sår ble vi helbredet."¹⁶

Generelt ligger nok 2011 nærmere talespråket enn det NB gjør. Det fine uttrykket komme i hu er helt borte i 2011. NB på si side er nok i overkant gammelmodig. Luk. 15,16a: "Han ønsket å fylle sin buk med de skolmer som svinene åt." 2011 har her¹⁷: "Han ønsket bare å få mette seg med de belgfruktene som grisene åt".

Ordvalg

Det har vakt oppsikt at 2011 bruker *velsigne* med Gud som objekt. Tradisjonelt har en skjelnet etter om Gud er subjekt eller objekt. Når Gud er subjekt, har vi lest *velsigne*. Når mennesker er subjekt og Gud objekt, har vi lest *love* eller *prise*. 2011 bruker altså *velsigne* med Gud som objekt. Således i Salme 103,1: "Velsign Herren, min sjel! Alt som i meg er, velsign hans hellige navn." NB har det tradisjonelle: "Min sjel, lov Herren, og alt som i meg er, love hans hellige navn!" Og kan vi små mennesker velsigne den høgste? Den som velsigner er jo ifølge Hebr. 7,7 høgere enn den som velsignes. En brekkstang for oversetterne har nok vært at vi i Salme 118,26 er vant til å lese "Velsignet være han som kommer i Herrens navn!" (gjentatt i NT og i nattverdliturgien). Men kanskje vi burde gå tilbake til

¹⁶ Og i Rom. 12,2a. NB: "Og skikk dere ikke lik denne verden, men bli forvandlet ved at deres [bysantinsk lese måte] sinn fornyes" - 2011: "Innrett dere ikke etter den nåværende verden, men la dere forvandle ved at sinnet fornyes"

¹⁷ På grunnlag blant annet av Codex Sinaiticus og Codex Vaticanus.

Luthers oversettelse av Salme 118,26a: Lovet være han som kommer i Herrens navn (Gelobet sey der da kömpt im Namen des HERRN).¹⁸

Faderen eller Far. 2011 må ha ment at det er for gammelmodig å lese Faderen og for uvant å lese Faren. Og derfor tatt seg den frihet å omgjøre bestemt til ubestemt form: Far, se Joh. 5,19-23. Eller si vår Far i stedet for Faderen, 1Kor. 8,6. Men dette er ikke konsekvent gjennomført. Så i Joh. 3,35 har 2011 beholdt den bestemte formen: "Faderen elsker Sønnen og har gitt alt i hans hånd." Den bestemte formen er også beholdt i dåpsbefalingen: "Døp dem til Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn" (Matt. 28,19). Så hvorfor forandrer en andre steder?

Det hebraiske ordet *basar* og det greske *sarx*, som tradisjonelt er oversatt med kjød, som jo ganske enkelt er et dansk ord for kjøtt, er et svært viktig bibelsk begrep med variert bruk. Her er forskjellen på konkordant og idiomatisk oversettelse svært tydelig.

Jeg har funnet at i Joh. og Rom. gjengir NB det greske *sarx* overalt med kjød (noe omskrevet i Rom. 6,19: "Jeg taler på menneskelig vis, på grunn av deres kjødelige skrøpeligheit." 1930-oversettelsen har her det mer konkordante: "Jeg taler på menneskelig vis for eders kjøds skrøpeligheits skyld."). Men 2011 varierer mellom menneske, kjøtt, kropp, kjøtt og blod og andre omskrivninger.¹⁹

2011 oversetter en rekke steder brødre med søsken. (Selv om det maskuline ordet brødre kan inkludere søstre, er det en del av den tids språklige egenart at det brukes hankjønnnsform.)

¹⁸ Det er også vist til salmen "Nå la oss takke Gud", der det står: "Velsignet guddom, du som var og er og blir". Men Martin Rinckarts original fra 1600-tallet er nok annerledes: "Lob, Ehr und Preis sei Gott"

¹⁹ Noen eksempler:

Joh. 1,14. NB: "Og Ordet ble kjød", 2011: "Og Ordet ble menneske"

Joh. 3,6. NB: "Det som er født av kjødet, er kjød", 2011: "Det som er født av kjøtt, er kjøtt"

Joh. 6,53. NB: "Dersom dere ikke eter Menneskesønnens kjød og drikker hans blod", 2011: "Hvis dere ikke spiser Menneskesønnens kropp og drikker hans blod"

Rom. 4,1. NB: "Hva skal vi da si at vår far Abraham oppnådde etter kjødet?" Og 2011: "Hva skal vi da si om Abraham, vår jordiske stamfar? Hva oppnådde han?"

Rom. 7,5. NB: "da vi var i kjødet", 2011: "Da vårt kjøtt og blod hadde makten over oss"

Rom. 11,14. NB: "mitt folk etter kjødet", 2011: "mitt eget folk"

Forskjellen på NB's konkordante og 2011's idiomatiske oversettelse er altså svært tydelig. Men når Paulus skriver at mennesker, fe, fugl og fisk har forskjellig kjøtt, ja, så sier også NB: "Ikke alt kjøtt er av samme slag." (1Kor. 15,39) Selv om grunntekstens ord er det samme, skjeler NB altså mellom kjød og kjøtt. Det er en særnorsk form for idiomatisk oversettelse.

Noen *gloser* kan virke provoserende, ja, støtende. Er det teologisk og stilistisk ansvarlig når 2011 sier at Gud ble sjalu og rasende, mens NB sier at hans nidkjærhet og harme ble vakt (5Mos. 32,16)? Nidkjærheten er en brennende kjærlighet som reagerer. Og oversetterne av 2011 har nok en kjensle av at begrepet raseri er lavprosa. Det ser ut som de kanskje unngår det i Salmene og sier vrede eller harme i stedet.

I Esek. 16,26a sier NB: "Du drev hor med Egypts sønner, dine kraftige naboer." 2011 sier: Du drev hor med dine naboer egypterne, som har kraftig lem" – I 1930-oversettelsen kalles Egypts sønner for "dine kjøttfulle naboer", og det er en nokså konkordant oversettelse. Jeg synes 2011 har en unødvendig tolkning. Selv om det kanskje treffer meningen, er hebraisk ikke så direkte, men bruker det vide begrepet "basar", kjøtt.²⁰

Tolkninger av enkeltsteder

Luther sier: "[Å] oversette Bibelen er ikke hver manns sak [----]. Til det trenges et rett, fromt, trofast, flittig, fryktsomt, kristelig, opplyst, erfarent øvet hjerte. Ingen falsk kristen eller sektmaker kan oversette riktig."²¹

Jeg mener at 2011 lager unødige motsetninger i Bibelen. Hvilket bibelsyn er det som ligger til grunn?

La oss se på 1Mos. 2,19. NB: "Og Gud Herren hadde formet av landjorden alle markens dyr og alle himmelens fugler. Og han førte dem til mennesket". 2011: "Herren Gud formet alle dyr på marken og alle fugler under himmelen av jord. Han førte dem til mennesket".

Her ser det ut som 2011 rekner med en motsetning mellom kap. 1 og 2. Altså at fugler og dyr blir skapt *før* mennesket ifølge kap. 1, men *at mennesket blir skapt først* ifølge kap. 2. Men hebraisk har ikke samme slags tidsformer av verb som vi har. Hebraisk bruker sidestilling, der

²⁰ Men det kan også være at Skriften taler mer åpent enn vi er vant til. I Jes. 66,11 har NB: "Så skal dere få die og bli mett av hennes lindende bryst, suge og glede dere ved hennes store herlighet." 2011 gjengir siste del slik: "dere skal drikke og nyte hennes herlige brystvorter." Ordet ziz forekommer bare her i GT, men at det betyr brystvorte eller spene er det vel ingen tvil om sett ut fra andre semittiske språk.

²¹ Etter Carl Fr. Wisløff: "Martin Luthers teologi", Oslo 1983, 36f

europiske språk ville si for eksempel: Og Gud Herren førte til mennesket alle markens dyr og alle himmelens fugler, som han *hadde formet* av landjorden - Det er altså fullt ut forsvarlig å bruke pluskvamperfektum i oversettelsen og si at Gud *hadde formet* markens dyr og himmelens fugler. 2011 gjengir selv en tilsvarende verbform i Dom. 2,6 i pluskvamperfektum: "Da Josva hadde sendt folket av sted". Likeså i Sak. 7,2: "Betel hadde sendt Sareser".

Et annet sted jeg sakner pluskvamperfektum i 2011 er i *1Sam. 13,1*. Ja, hvor lenge var Saul konge?

NB: "I ett år hadde Saul den gang vært konge. Da han hadde vært konge over Israel i to år", - og 2011 sier: "Saul var tretti år gammel da han ble konge, og han var konge over Israel i to år." Nå skal det medgis at *1Sam. 13,1* ikke er enkelt å oversette. 2011 legger til grunn at vi har å gjøre med en opplysning av samme type som i *2Sam. 5,4*: "David var tretti år gammel da han ble konge, og han regjerte i førti år." Men det er minst tre sterke innvendinger mot dette (sml. note i 2011).

- a. Tallet tretti finnes ikke i den masoretiske teksten.
- b. Bibelens omtale av Sauls barn. For eksempel var sønnen Isjboset førti år gammel, da han – etter Sauls død – ble konge, *2Sam. 2,10*. Hvordan kunne faren da være bare 32 år da han døde? Var Isjboset født før sin far?
- c. Ifølge Paulus i *Apg. 13,21* var Saul konge i førti år.

NB tar tydelig omsyn til disse kjensgjerningene. Og tolker teksten på samme måte som Luthers bibeloversettelse og 1930-oversettelsen. 2011 gjør bruk av gjetning og usikker tolkning.²²

Men i *1Kong. 15,10.13* har både NB og 2011 lagt vinn på å unngå spenning i forhold til den videre sammenhengen. Begge sier de at Ma'aka var farmor til kong Asa, selv om det

²² En bedre gjetning måtte vel være: Saul var trettifem år gammel da han ble konge, og han var konge over Israel i trettito år. Når en da legger til de år som går før Isjboset dør, kommer en til rundt førti år før Sauls hus (sml. *2Sam. 3,1*) er helt borte fra Israels trone. Men skal en drive med slike gjetninger?

bokstavelig talt står mor, så "farmor" er en tolkning. Ma'aka var nemlig hans far Abias mor, som vi ser i v. 2.²³

Jeg mener at 2011 legger for lite vekt på å tolke innenfor troens ramme og å tolke GT i sammenheng med NT.

La oss se på flere steder.

2Sam. 23,3b-4. NB: "Det skal være en hersker over menneskene, en rettferdig, en hersker i guds frykt. Han skal være lik morgenens lys når solen går opp, en morgen uten skyer, når gresset spirer fram av jorden ved solskinn og ved regn." 2011: "Den som styrer mennesker med rettferd, den som rår med guds frykt, er lik morgenlyset når solen går opp, en morgen med skyfri himmel; gjennom solskinn og regn lar det gresset gro fram fra jorden." Det er unektelig forskjell på en *profeti* om en rettferdig hersker som skal være som det strålende morgenlyset, og en *setning* om at en rettferdig hersker er som dette lyset. Handler det om den ene – Kristus – eller om enhver rettferdig hersker? Tyder ikke den høgtidelige innledningen i v. 1-3a på at det er en Messias-profeti?

Salme 2 har i NB overskriften "Herren og hans salvede (Messias)". I 2011 står salmene uten overskrifter, men av notene synes det som Herrens salvede i Salme 2 blir oppfattet som en gammeltestamentlig konge: "kongen i Israel, her fremstilt som frelserkonge", sies det.²⁴

Salme 139,7. Det hebraiske ruach kan bety både pust og ånd. I NB står det: "Hvor skal jeg gå fra din Ånd, og hvor skal jeg flykte fra ditt åsyn?" Men 2011 oversetter slik: "Hvor skulle jeg gå fra din pust, hvor kunne jeg flykte fra ditt ansikt?"

Fork. 3,11. NB: "Også evigheten har han lagt i deres hjerte", 2011: "Ja, alle tider har han lagt i menneskenes hjerte". Anders Aschim vil forklare oversettelsesvalget med at det er lite som tyder på et håp som når ut over døden i Forkynneren.²⁵ Men tar en da boka på alvor som Guds ord?

²³ 2011 går et skritt lengre idet den følger 2Kron. 11,20 og sier Absalom i stedet for Abisalom, som TM har i 1Kong. 15,2.10.

²⁴ Sml. også noten til v. 7.

²⁵ Aschim 2013, 162

Jes. 7,14. NB: "Se, jomfruen skal bli med barn", 2011: "Se, den unge jenta skal bli med barn". Riktignok er det ikke det vanlige ordet for jomfru (*betula*) som er brukt her, men et annet ord (*alma*) som betegner ei moden, ung kvinne. Men en "alma" er ei *ugift* kvinne. På arabisk og syrisk blir de tilsvarende orda aldri brukt om ei gift kvinne. I GT forekommer ordet "alma" bare på 7 steder foruten i overskriften i Salme 46,1. Ellers forekommer ordet følgende steder foruten i *Jes. 7,14*: 1Mos. 24,43 om en mulig brud til Isak; 2Mos. 2,8 om søstera til den vesle gutten Moses; Salme 68,26 om unge kvinner som slår på tromme i festtog; i Ordspr. 30,19 undrer vismannen seg over mannens veg til en "alma", og i Høys. 1,3 om unge jenter som elsker brudgommen, eller som liker han, som det står i 2011, og Høys. 6,8 skiller mellom dronninger, medhustruer og unge jenter. Og som professor Ivar P. Seierstad sa: "Ingen steder blir ordet brukt om en gift kvinne, men om unge piker som etter alle forutsetninger i et ærbart miljø er jomfruer."²⁶ Da jødene oversatte GT til gresk, i Septuaginta, lenge før Jesu fødsel, oversatte de "alma" med det greske "parthenos", som betyr jomfru, både i 1Mos. 24,43 og i *Jes. 7,14*. Og i Matt. 1,22f er ordet i *Jes. 7,14* sett som en forutsigelse av Jesu overnaturlige unnfangelse. Sammenhengen med oppfyllelsen er altså tydeligere i NB enn i 2011.

Jes. 53,11 handler om Messias. NB: "Fordi hans sjel har hatt møye, skal han se det og mettes. Ved at de kjenner ham, skal den rettferdige, min tjener, rettferdiggjøre de mange, og deres misgjerninger skal han bære." 2011: "Etter sin nød skal han se lys, han skal mettes ved sin innsikt. Min rettferdige tjener skal gjøre de mange rettferdige, han har båret deres skyld." Det taler relativt sterkt for å innføre objektet "lys" at Qumran og Septuaginta her står sammen mot TM. Men i denne sammenhengen er det noe annet vi er opptatt av. Hvordan skal vi tolke det hebraiske "*b^eda'to*", dvs. ved hans kjennskap? Det kan tolkes på flere måter. I en slik genitivforbindelse er Herrens tjener, Messias, enten subjekt eller objekt for det som ligger i verbet å kjenne. Og det kan tas sammen med det foregående eller med det etterfølgende.

Tolkning 1: Tatt sammen med det foregående – Herrens rettferdige tjener skal mettes ved sitt kjennskap / sin innsikt. Herrens tjener er da subjekt. (Så 2011) Denne tolkningen går en egen veg. Det er unødvendig.

²⁶ "Forelesninger over kap. 6 – 12 i Jesajaboken", 52.

Tolkning 2: Tatt sammen med det etterfølgende – Ved sitt kjennskap / sin innsikt skal Herrens rettferdige tjener rettferdiggjøre de mange. Herrens tjener er også da subjekt. Denne tolkningen kunne forsvares med at han skjenker det troens kjennskap som vi blir rettferdiggjort ved.

Tolkning 3: Tatt sammen med det etterfølgende – Ved at de kjenner han, skal Herrens rettferdige tjener rettferdiggjøre de mange. Herrens tjener er da objekt. (Så NB) – Det gir en naturlig direkte forbindelse mellom *troen og rettferdiggjørelsen*. Og slik forstått er Jes. 53,11 et nøkkelord om rettferdiggjørelsen ved troen. - Jesaja taler om den åndelige erkjennelsen som Den Hellige Ånd virker i oss, slik at jeg vet, er trygg på og ikke tviler på at Kristus er gitt for meg, sier Luther.²⁷

Jer. 31,22b. NB: "For Herren skaper noe nytt på jorden: En kvinne skal omslutte en mektig mann." 2011: "Nå skaper Herren noe nytt i landet, en kvinne skal verge en mann." De siste orda i teksten kan forstås brudemystisk, slik også NB's oversettelse kan. 1930-oversettelsen har til og med fotnoter som tolker kvinnen som Israel og mannen som Herren. Men hva ligger i 2011? Jeg mener at 2011 velger en tolkning som både filologisk og ut fra sammenhengen er mindre sannsynlig.²⁸

Jeg kan også nevne *Dan. 9,25.* NB: "Fra den tiden et ord går ut om å gjenreise og bygge Jerusalem, inntil en Salvet, en Fyrste, står fram, skal det gå sju uker og sekstito uker. Det skal igjen settes i stand" osv., 2011: "Fra ordet gikk ut om at Jerusalem skal gjenreises og bygges opp igjen, og til det kommer en som er salvet, en fyrste, skal det gå sju uker, og i sekstito uker skal byen stå gjenreist" osv. - Skal den salvede fyrsten komme etter sekstini uker (NB) eller etter sju uker (2011)? NB legger opp til å tolke fyrsten som Kristus, og sier også i en fotnote at fyrsten er Messias. 1930-oversettelsen er like tydelig på sin tolkning, både kapitelsammendrag og fotnote sier at fyrsten er Kristus. Men 2011 legger opp til å kunne tolke det om ypperstepresten.²⁹

²⁷ Sml. "Martin Luther: Verker i utvalg" v. Inge Lønning og Tarald Rasmussen, bd. 3, Oslo 1980, 336 (fra skriftet om bilder og sakrament, 1525).

²⁸ Et filologisk holdepunkt kan 2011 ha hatt i 5Mos. 32,10. Til NB's "omslutte" sml. analogier i Jona 2,4.6: "Strømmen omgav meg", "Dypet omgav meg"; Salme 32,7: "Med frelses jubel omgir du meg" og v. 10: "den som setter sin lit til Herren, omgir han med miskunn."

²⁹ NB støtter seg nok til den nye Septuaginta-teksten (Theodotians oversettelse), mens 2011 nok støtter seg til den masoretiske oppfatningen av syntaksen ('atnah under sjiv'ah).

Fadervår. I 2011 er det en tydelig endring i sjette bønn (Matt. 6,13 / Luk. 11,4). NB: "Og led oss ikke inn i fristelse", 2011:"Og la oss ikke komme i fristelse" - Endringen er overraskende. Det kan knapt være tvil om at det på gresk er en bønn om at Gud ikke bringer en inn i noe som enten kan kalles fristelse eller prøvelse. Det er i valget mellom fristelse og prøvelse den oversettelsesmessige utfordringen ligger.

Men jeg vil ikke partout avise 2011 til fordel for NB. I *Gal. 1,16* sier NB: "å åpenbare sin Sønn i meg", mens 2011 sier: "å åpenbare sin Sønn for meg". Her vil jeg støtte 2011. For noen år sia tok jeg til motmæle mot Helge Hognestad, som på grunnlag av oversettelsen "i meg" tok Paulus til inntekt for sin tro på det han kalte "den indre vei". Hognestad gav inntrykk av at det greske "en" er fullstendig ensbetydende med det norske "i". Men så enkelt er det ikke med greske preposisjoner. Ta for eksempel at en som taler et fremmed språk er en utlending "en emoi", altså *for meg*, ikke i meg (1Kor. 14,11).

Det kunne ligge mye tolkning i de gamle kapittelsammenfatningene. Etter 2007-revisjonen har ikke NB lengre slike sammenfatninger. Men både NB og 2011 bruker overskrifter. Noen kan misforstå og tro at det hører til bibelteksten. Vær kritisk!³⁰ Oppslagsdeler i biblene kan naturligvis også gi føringer for tolkning. Men de går jeg heller ikke nærmere inn på.

Konklusjoner

Jeg vil nok konkludere slik:

Når det gjelder *tekstgrunnlaget*, er jeg tryggere på NB enn på 2011. Men jeg mener at NB burde informere om en del varianter i fotnoter.

Når det gjelder *oversettelsesmetode*, er NB's mer konkordante metode å foretrekke for den som ønsker et mest mulig direkte bilde av grunnteksten.

Når det gjelder *norsk språkføring*, er 2011 enklere å forstå for barn og ungdom.

³⁰ Jeg kan nevne 2011 Gal. 4,21ff: Istedetfor "Den gamle og den nye pakt" kunne det stå "Trell eller fri". Og 2011 Ef. 5,21ff: Her kunne skillet gått etter v. 21.

Når det gjelder *ordvalg*, er NB mer konkordant og har mer høgstil enn 2011, der vi har funnet ting som kan provosere.

Når det gjelder *tolkning av enkeltsteder*, er NB bestemt av tillit til Skriftens ufeilbarlighet og forholdet mellom profeti i GT og oppfyllelse i NT, mens 2011 synes å reflektere et liberalt bibelsyn.

Både NB og 2011 trenger til dels *sterk revisjon*. Men skal en velge en av dem til daglig lesning, må det være NB.